

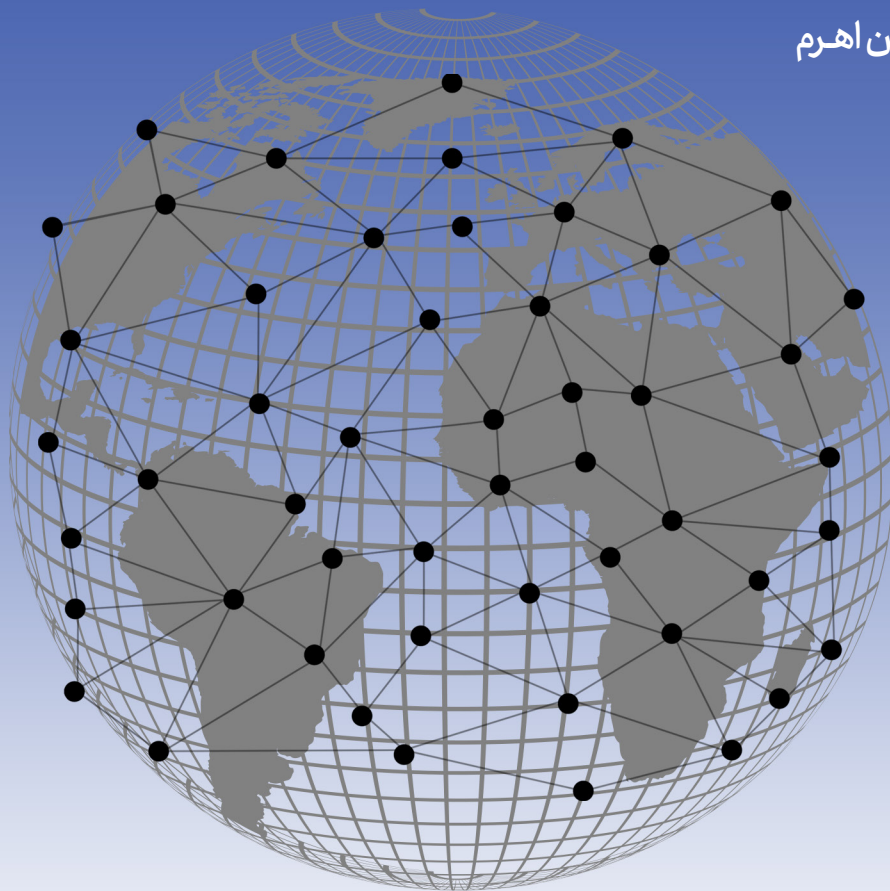

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

پایش تحولات تجارت جهانی (گزارش پانزدهم)

در این شماره می‌خوانید:

- طرح ۳۰۰ میلیارد یورویی اروپا برای مقابله با مگا پروژه ابریشم: فرصت‌ها برای بخش خصوصی ایران
- ماه آتی مقطعی حساس در جنگ تجاری چین و آمریکا و در سطحی کلان تر در اقتصاد جهانی
- وعده سرمایه گذاری ۱۰ میلیارد دلاری امارات در ترکیه: انرژی، لجستیک، پتروشیمی، صنایع غذایی و صنایع بهداشتی
- اتکای امنیتی دولت مورد حمایت سازمان ملل در لیبی به ترکیه: توسعه نفوذ اقتصادی ترکیه با استفاده از این اهرم

آذر ۱۴۰۰

شناسنامه گزارش

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

عنوان:

پایش تحولات تجارت جهانی
(گزارش پانزدهم)

مدیریت اقتصاد کلان و آینده پژوهی

تاریخ انتشار: آذر ۱۴۰۰

واژه‌های کلیدی: مگا پروژه ابریشم، جنگ تجاری چین و آمریکا، سرمایه‌گذاری امارات در ترکیه، لیبی، ترکیه، توسعه نفوذ

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نبش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵

سلسله گزارش‌های "پایش تحولات تجارت جهانی" رویدادهای کلیدی در محیط ژئواکونومیک ایران را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد. در این قالب، رویدادهای کلیدی از منظر تاثیرگذاری بر دیپلماسی اقتصادی و موقعیت ژئواکونومیک ایران مورد توجه قرار می‌گیرند. هدف از تهیه این گزارش که به صورت ماهانه از سوی مرکز پژوهش‌های اتاق ایران منتشر خواهد شد ارائه تصویری روشن از محیط ژئواکونومیک ایران و فرصت‌ها و تهدیدهای ایران در این فضا است.

فهرست مطالب

۵	مقدمه
۶	تحولات جهانی
۹	تحولات منطقه‌ای
۱۱	داده‌های تازه

مقدمه

ایران در اقتصاد سیاسی بین‌الملل موقعیتی دوگانه دارد. از یک سو ارتباطات بین‌المللی این کشور به کمترین میزان در دهه‌های اخیر رسیده است. از دیگر سو کشور به صورت مضاعف از تحولات در محیط روانی و عملیاتی اقتصاد سیاسی بین‌الملل متأثر می‌شود. سلسله گزارش‌های "پایش تحولات تجارت جهانی"، رویدادهای کلیدی در محیط ژئواکونومیک ایران را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد. در این قالب رویدادهای کلیدی از منظر تأثیرگذاری بر دیپلماسی اقتصادی و موقعیت ژئواکونومیک ایران مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرند. در این گزارش، گلچینی از تحولات اخیر در دولایه جهانی و منطقه‌ای محیط ژئواکونومیک ایران مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند.

تحولات جهانی

طرح ۳۰۰ میلیارد یورویی اروپا برای مقابله با مگا پروژه ابریشم

اتحادیه اروپا طرح کلان اقتصادی خود موسوم به "دروازه جهان" که از مدت‌ها پیش برنامه عملیاتی آن مورد بحث و بررسی قرار گرفته بود را اعلام کرد. این طرح کلان با هدف تقویت زنجیره‌های عرضه و رقابت موثر با مگا پروژه ابریشم چین طراحی شده و اجرای آن به زودی آغاز می‌شود.

در قالب این طرح، اتحادیه اروپا تا سال ۲۰۲۷ ۳۰۰ میلیارد یورو در حوزه‌های زیرساختی، اقتصاد دیجیتال، مقابله با تغییرات آب و هوایی، بهداشت، انرژی و حمل و نقل و همچنین آموزش و تحقیق سرمایه گذاری خواهد کرد. مقامات این اتحادیه گفته‌اند که در قالب این طرح کلان، زیرساخت‌های فیزیکی بر انرژی‌های پاک متکی خواهند بود. کمیسیون اتحادیه اروپا تاکید دارد که مگا پروژه ابریشم چین به صورتی نامنصفانه موقعیت این کشور را در تجارت جهانی ارتقا داده در حالی که کشورهای مشارکت کننده در این پروژه نفع چندانی نبرده‌اند و به ویژه جوامع محلی عمدتاً در قالب مگا پروژه ابریشم چین استثمار شده‌اند.

از همین رو اتحادیه اروپا مدعی است که برخلاف مگا پروژه ابریشم چین، این اتحادیه در قالب دروازه جهانی می‌کوشد تا منفعت جوامع محلی را در اجرای پروژه‌های زیرساختی مدنظر قرار دهد. افزون بر این اتحادیه تاکید دارد که پروژه موسوم به دروازه جهانی باید عمدتاً توسط بخش خصوصی انجام شود. حضور و درگیری اتحادیه اروپا در این پروژه عمدتاً برای کاهش ریسک سرمایه گذاری است. به دیگر سخن نقش اتحادیه اروپا در قالب کمک به تامین مالی پروژه‌ها متجلی خواهد شد.

به گفته مقامات کمیسیون اروپا، منابع مالی اتحادیه در قالب گرن، وام و تضامین توسط نهادهای این اتحادیه، دولت‌های اروپایی و نهادهای مالی اتحادیه و نیز بانک‌های توسعه کشورهای عضو پرداخت می‌شود. اتحادیه اروپا تاکید دارد این منابع مالی در قالب قراردادهای منصفانه به کشورهای عضو پرداخت خواهد شد. مقامات اروپایی تاکید دارند که این اتحادیه می‌کوشد برخلاف چین، کشورهای دریافت کننده منابع مالی در "دام بدهی" قرار نگیرند. برخی رسانه‌ها چین را متهم به استثمار کشورهای ضعیف در قالب ارائه وام به این کشورها می‌کنند. چین وام‌هایی به این کشورها پرداخت می‌کند، اما کشورها توان بازپرداخت آن طبق شرایط نامنصفانه تعریف شده را ندارند. چین در مقابل منابع این کشورها را غارت می‌کند یا آنها را وادار به پذیرش قراردادهای استعماری می‌نماید. چین همواره این اتهامات را رد کرده است.

اتحادیه اروپا مدعی است که مانند چین توان ارائه منابع مالی به جهان در حال توسعه را دارد. مقامات این اتحادیه به خبرگزاری‌ها گفته‌اند که طی سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸ اتحادیه اروپا بزرگترین ارائه دهنده منابع مالی توسعه‌ای در جهان بوده است. آنان حتی منابع ارائه شده را بیش از مجموع سرمایه‌گذاری‌ها و منابع مالی ارائه شده توسط چین در قالب مگا پروژه ابریشم می‌دانند. مقامات اتحادیه مدعی‌اند که در ارائه منابع مالی به جهان در حال توسعه بسیار بهتر از چین

عمل کرده‌اند و این شیوه را در طرح دروازه جهانی نیز تداوم خواهند بخشید. از منظر آنان، منابع توسعه اتحادیه اروپا عمدتاً در قالب گرنت ارائه شده است، در حالی که چین عمدتاً به کشورهای دیگر وام‌های نامنصفانه داده است. یکی دیگر از اهداف کلیدی این طرح کاهش آسیب‌پذیری اتحادیه اروپا از ناحیه اختلال در زنجیره‌های ارزش در سطح جهانی است. در سال‌های اخیر اختلالات فزاینده در این زنجیره‌ها تأثیرات منفی رو به افزایشی بر اقتصاد اروپا داشته است. مقامات اروپایی معتقدند سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی در قالب این طرح، به تداوم دسترسی اتحادیه به زنجیره‌های عرضه پایدار کمک خواهد کرد.

بر مبنای داده‌های ارائه شده از سوی گروه ۲۰، بهبود زیرساخت‌ها و ایجاد زیرساخت‌های جدید در جهان، تا سال ۲۰۴۰ به ۱۳ تریلیون یورو سرمایه نیاز دارد. این شکاف زیرساختی عظیم راه را بر ابتکارات مختلف می‌گشاید. ابتکار اتحادیه اروپا در مقایسه با مگاپروژه ابریشم چین منابع کمتری را تأمین می‌کند، اما احتمالاً شفافیت بسیار بیشتری در روند اجرا خواهد داشت.

از منظر منافع بخش خصوصی ایران، اعلام این طرح یک فرصت مهم است. ایران کشوری است که به شدت به سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها نیازمند است، در همسایگی اتحادیه اروپا واقع شده است و با برخورداری از ذخایر فراوان نگرانی از ناحیه بازپرداخت اعتبارات ارائه شده به این کشور وجود ندارد. در صورتی که مذاکرات هسته‌ای در مسیر احیای توافق هسته‌ای قرار گیرد، بهره‌گیری ایران از امکانات طرح دروازه جهانی کاملاً امکان‌پذیر خواهد بود. بخش خصوصی می‌تواند از هم‌اکنون وارد رایزنی با اروپایی‌ها در زمینه جزئیات این طرح گردد و حوزه‌های همکاری طرفین را مشخص نماید. مشارکت فعال در این طرح به موازات مگاپروژه ابریشم چین و اتحادیه اقتصادی اوراسیا برای تأمین منافع ایران اهمیت دارد.

توافق اروپا، آمریکا و ژاپن برای مقابله با رفتار تجاری چین

وزرای بازرگانی ایالات متحده و ژاپن به همراه معاون کمیسیون اروپا در نشستی سه جانبه بر تهیه نقشه راهی برای مقابله با اقدامات نامنصفانه چین در تجارت جهانی تأکید کردند. آنان بویژه ارائه یارانه‌های صنعتی گسترده دولت چین را به عنوان مهم‌ترین عامل اختلال در تجارت جهانی و نامنصفانه شدن فزاینده فرایندهای رقابت در این حوزه برشمردند.

چین خرید کالا از آمریکا را کاهش داد

چین در واکنش به فشارهای اقتصادی دوام دار ایالات متحده، روند عملیاتی کردن توافق تجاری با این کشور را کند کرده است. در قالب توافق تجاری موسوم به فاز نخست که در ژانویه ۲۰۲۰ و در راستای پایان دادن به جنگ تجاری، میان دو کشور منعقد شد، چین در ازای تعلیق تعرفه‌های دولت ترامپ، متعهد شد سالانه ۲۰۰ میلیارد دلار کالا از ایالات متحده وارد نماید. به دیگر سخن چین باید تا پایان ۲۰۲۱، ۴۰۰ میلیارد دلار کالا از ایالات متحده وارد نماید. اما این کشور تا پایان اکتبر تنها ۲۱۰ میلیارد دلار واردات داشته است.

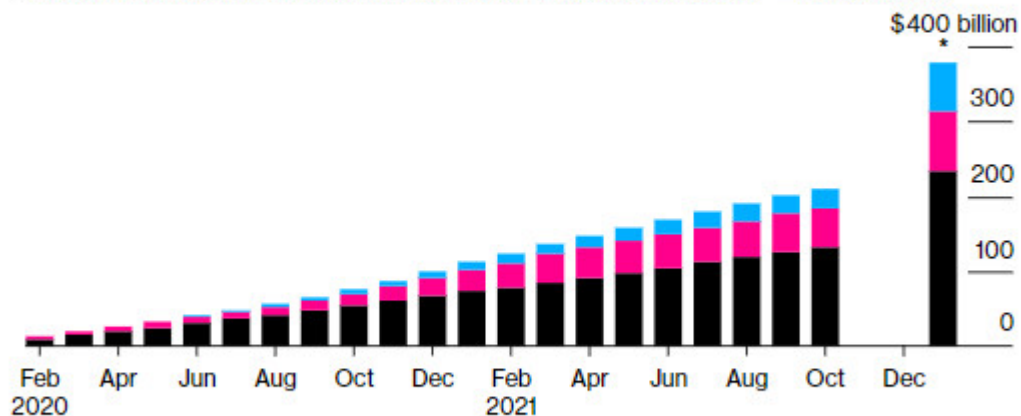
اجرائی شدن این بخش از توافق به کندی پیش می‌رود. چین تا کنون به ۵۶ درصد تعهدات خود عمل کرده است. در ماه اکتبر این کشور کمترین میزان خرید را از ایالات متحده صورت داده است. کاهش خریدهای چین پس از نشست رهبران دو کشور می‌تواند نشانی از ناامیدی این کشور به تمدید توافق یا فشار بر دولت بایدن برای دادن امتیازات بیشتر در ماه آینده باشد. این توافق در اول ژانویه ۲۰۲۲ به پایان می‌رسد. هنوز سرنوشت تمدید توافق یا بازگشت تعرفه‌های ایالات متحده و تشدید آنها روشن نیست. برخی اقتصاددانان به دولت بایدن پیشنهاد کرده‌اند که برای مقابله با تورم، تعرفه‌های اعمالی بر کالاهای چینی را حذف نماید. از دیگر سو چین از حمایت گرابی دولت بایدن به شدت ناراضی است و می‌کوشد از تمامی اهرم‌ها برای فشار بر این دولت استفاده نماید. ماه آتی مقطعی حساس در جنگ تجاری چین و آمریکا و در سطحی کلان تر در اقتصاد جهانی خواهد بود.

نمودار ۱- روند خرید کالاهای آمریکایی از سوی چین در قالب توافق تجاری موسوم به فاز یک

Fail to Accomplish

China's imports from the U.S. have only reached 56% of trade deal target

■ Cumulative purchases of manufactured goods ■ Agricultural goods ■ Energy goods

* 2-year purchase target in U.S.-China 'Phase One' trade deal

Source: Bloomberg calculations based on Chinese customs data

تحولات منطقه‌ای

سرمایه‌گذاری ۱۰ میلیارد دلاری امارات در ترکیه

ولیعهد امارات پس از نزدیک به یک دهه به ترکیه سفر کرد. بسیاری این سفر را آغاز دوره جدیدی از روابط دو کشور برشمرده‌اند. سفر اخیر ولیعهد امارات زمینه‌های جدیدی برای سرمایه‌گذاری این کشور در ترکیه فراهم آورده است. در این سفر دو طرف بر سر یک بسته سرمایه‌گذاری ۱۰ میلیارد دلاری به توافق رسیدند. امارات وعده داده است در حوزه‌های انرژی، لجستیک، پتروشیمی، صنایع غذایی و صنایع بهداشتی سرمایه‌گذاری نماید. افزون بر این گفتگوهای دو کشور در زمینه بازار سهام و نیز سواپ ارزی میان بانک‌های مرکزی به نتایج اولیه‌ای منجر شده است.

حجم تجارت دو کشور در سال ۲۰۲۰ حدود ۲۱ درصد نسبت به سال ۲۰۱۹ افزایش یافت. در نیمه نخست سال جاری میلادی نیز حجم تجارت دو کشور در مقایسه با مدت مشابه سال گذشته ۲ برابر شده است. مقامات دو کشور این روند را نشانه مهمی از احیای روابط تجاری می‌دانند. ترکیه نقش مهمی برای دسترسی امارات به بازارهای اروپایی و آسیایی دارد و از دیگر سو نقش امارات به عنوان هاب لجستیک در دسترسی ترکیه به بازارهای خاورمیانه اهمیت ویژه‌ای دارد. اما هنوز مشخص نیست اختلافات دو کشور در حوزه سیاسی چگونه حل و فصل خواهد شد. به طور تاریخی عنصر سیاست نقش مسلطی در شکل‌دهی به مسیر روابط اقتصادی دو کشور داشته است. سرمایه‌گذاری کنونی که دو کشور از آن سخن گفته‌اند، اندکی پیش از بهار عربی نیز مورد توافق قرار گرفت، اما طوفان بهار عربی چنان روابط را بر هم زد که تجارت عادی دو کشور نیز دچار اختلال شد. در شرایط کنونی نیز دو کشور بر سر اخوان المسلمین، جنگ در لیبی و بحران سودان اختلافات جدی دارند. چگونگی حل و فصل این اختلافات بر آینده روابط اقتصادی دو کشور تأثیرات مهمی خواهد داشت.

رونمایی عربستان از پروژه اکساگون

عربستان در سال‌های اخیر از پروژه‌های بلندپروازانه متعددی در قالب چشم انداز ۲۰۳۰ رونمایی کرده است. شهر پست مدرن و قرن بیست و یکمی نئوم یکی از آنهاست. این شهر به طول ۱۷۰ کیلومتر در سواحل دریای سرخ در حال احداث است و از سال ۲۰۲۴ به روی فعالان اقتصادی و گردشگران گشوده می‌شود. اخیراً دولت این کشور از تاسیس بزرگترین مجتمع صنعتی شناور موسوم به اکساگون به عنوان بخشی از شهر هوشمند نئوم خبر داد. در این مجتمع صنعتی نخستین زنجیره کاملاً یکپارچه تامین کالا ایجاد خواهد شد. انرژی پایدار، نوآوری در حوزه آب، تولید غذای پایدار، سلامت و فناوری دیجیتال در کانون این مجتمع قرار دارند.

حدود ۱۳ درصد تجارت جهانی از مسیر دریای سرخ صورت می‌گیرد. عربستان می‌کوشد نقش کلیدی را در لجستیک تجارت جهانی در این مسیر بر عهده گیرد. افزون بر این و در سطح کلان، عربستان خود را برای عصر پسا نفت آماده می‌کند. در همین راستا متنوع‌سازی اقتصاد خود و کربن زدایی از آن را به عنوان یک هدف کلیدی دنبال می‌کند. کوشش‌های عربستان به رقابت فزاینده با امارات عربی متحده منجر شده است.

بازگشایی منطقه تجارت آزاد سوریه و اردن

اخیرا و پس از ۶ سال منطقه آزاد مشترک میان سوریه و اردن بازگشایی شد. این اقدام به عنوان بخشی از روند بازگشت سوریه به جهان عرب و از منظری دیگر متنوع سازی شرکای تجاری این کشور و کمک به بازسازی اقتصادی آن صورت می‌گیرد. کشورهای عربی می‌کوشند با تجدید روابط با دمشق از نفوذ تهران بر این کشور بکاهند. مدیریت این منطقه آزاد ۶۵۰ هکتاری را شرکت مشترکی که دو کشور تشکیل داده اند برعهده دارد. این منطقه پل ارتباطی بنادر لاذقیه و طرسوس سوریه با بندر عقبه اردن و از این مسیر با عراق و برخی کشورهای عربی خاورمیانه است. پیش از این کوشش‌های اردن، لبنان و مصر برای احیای خط لوله عربی که از مسیر سوریه عبور می‌کند به ثمر نشست. اردن ایالات متحده را قانع کرد تا از تحریم شرکت‌های فعال در این خط لوله چشم پوشی نماید.

تجارت ۲,۳ میلیارد دلاری ترکیه و لیبی

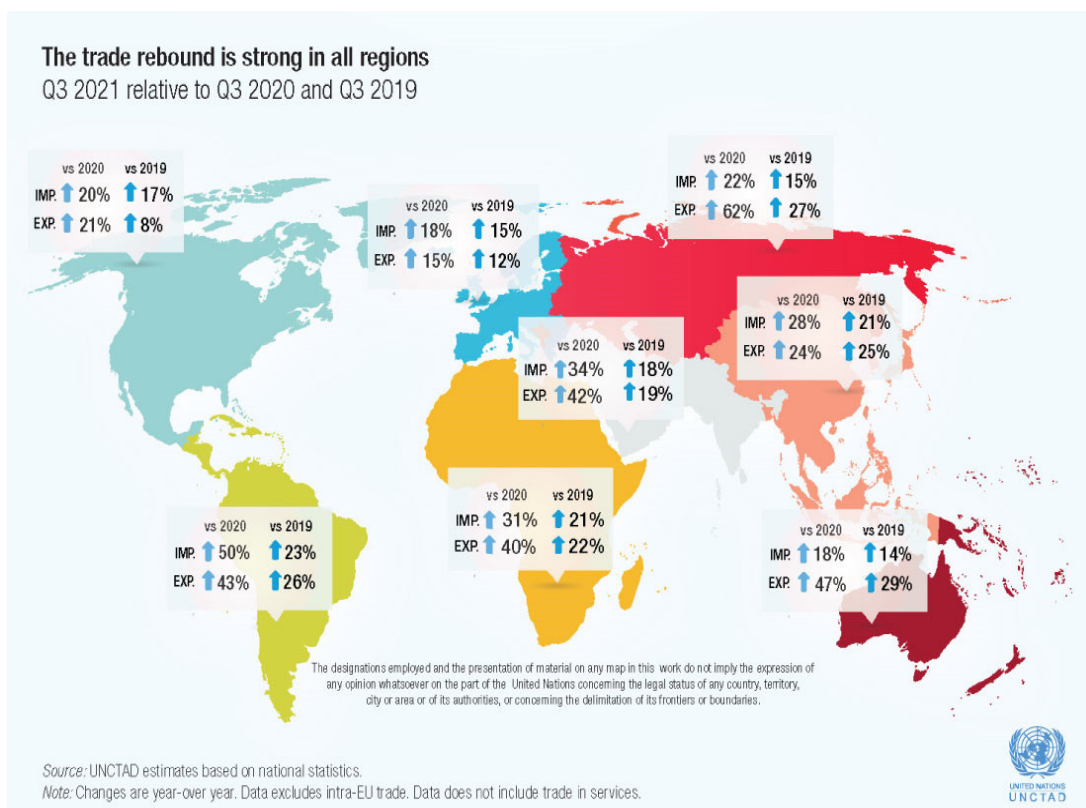
در سال‌های اخیر مداخله ترکیه در لیبی همواره مناقشه برانگیز بوده است. اما به تدریج به نظر می‌رسد این کشور منافع اقتصادی مهمی از مداخله در این کشور به دست آورده است. آمارهای جدید دولت ترکیه نشان می‌دهد در سال جاری تجارت این کشور با لیبی نسبت به مدت مشابه سال گذشته ۴۳ درصد رشد کرده است و به ۲,۳ میلیارد دلار رسیده است. لیبی از موقعیت استراتژیکی برخوردار است. حمل و نقل کالا از مسیر دریایی بین دو کشور تنها ۳ روز به طول می‌انجامد. مهمتر آنکه ترکیه از مسیر لیبی به 53 کشور آفریقایی دسترسی زمینی خواهد داشت. منابع انرژی قابل توجه و قیمت پایین حامل‌های انرژی نیز لیبی را برای شرکت‌ها و دولت ترکیه جذاب کرده است. دولت مورد حمایت سازمان ملل در لیبی به ترکیه به شدت اتکای امنیتی دارد و ترکیه از این اهرم در راستای توسعه نفوذ اقتصادی خود استفاده می‌کند.

داده‌های تازه

روند احیای تجارت در مناطق مختلف

گزارش جدید آنتکاد نشان از احیای تجارت جهانی در مناطق مختلف و البته به درجات متفاوت دارد. آنگونه که نقشه ذیل نشان می‌دهد روند رشد تجارت در سه ماهه سوم سال ۲۰۲۱ در مقایسه با مدت مشابه در ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰، در خاورمیانه از اغلب مناطق دیگر بیشتر بوده است.

شکل ۱- روند احیای تجارت جهانی

روند رشد موانع غیرتعرفه‌ای در مناطق مختلف جهان

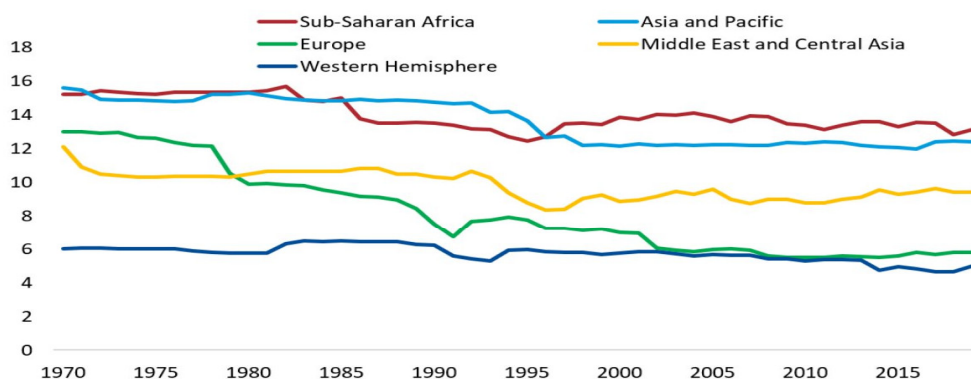
داده‌های صندوق بین‌المللی پول روند تحول در موانع غیرتعرفه‌ای در دهه‌های اخیر را نشان می‌دهد. همان‌گونه که نمودار نشان می‌دهد از دهه ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۵، موانع غیرتعرفه‌ای اروپا بیشترین کاهش را در قیاس با سایر مناطق داشته است. در مقابل موانع غیرتعرفه‌ای کشورهای آسیا-پاسیفیک همچنان بالا مانده است و تغییر چندانی نکرده است. موانع غیرتعرفه‌ای کشورهای خاورمیانه نیز چندان تغییر نکرده است.

نمودار ۲- روند تحول در موانع غیر تعرفه ای در مناطق مختلف جهان

Higher hurdles

Asia's nontariff trade barriers remain relatively elevated, with little change in recent years.

(weighted average, 2019 GDP)

Source: Estefania-Flores, Furceri, Hannan, Ostry and Rose (2021).

Note: The nontariff barrier index is an empirical measure of official restrictions against international flows of goods and services, and is constructed using data from the IMF's Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions. It ranks from 0 to 20, with lower levels indicating fewer trade restrictions.

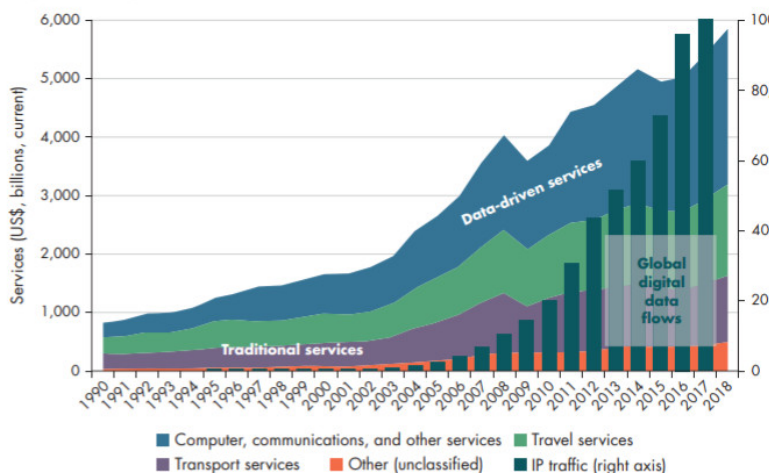
IMF

رشد پرشتاب خدمات داده محور در تجارت جهانی خدمات

گزارش جدید بانک جهانی داده‌های جالبی در مورد رشد خدمات داده محور در کلیت تجارت خدمات ارائه کرده است. در یک دهه منتهی به ۲۰۱۸، رشد خدمات داده محور در کلیت تجارت خدمات به سرعت رشد یافته و سهمی ۵۰ درصدی در تجارت جهانی خدمات به دست آورده است.

نمودار ۳- روند رشد خدمات داده محور در تجارت جهانی خدمات ۱۹۹۰-۲۰۱۸

Figure O.5 Since 1990, the global trade in data-driven services has grown exponentially and now constitutes half of trade in services

Source: WDR 2021 team calculations, based on World Bank, WITS (World Integrated Trade Solution) database, <http://wits.worldbank.org/WITS/>. http://bit.do/WDR2021-Fig-O_5.

Note: IP = Internet Protocol; PB = petabytes.

گزارش هشداردهنده برنامه توسعه ملل متحد در مورد آینده اقتصاد افغانستان

گزارش جدید برنامه توسعه ملل متحد نوعی فروپاشی اقتصادی در افغانستان تحت حکومت طالبان را پیش بینی می‌کند. بر مبنای این گزارش، تولید ناخالص داخلی افغانستان در سال ۲۰۲۱ احتمالاً حدود ۲۰ درصد سقوط خواهد کرد و از ۲۰ میلیارد دلار در ۲۰۲۰ به ۱۶ میلیارد دلار در پایان ۲۰۲۱ خواهد رسید. این روند سقوط در سال ۲۰۲۲ حدود ۳۰ درصد برآورد شده است. بر مبنای یافته‌های این گزارش، در صورتی که طالبان همچنان از فعالیت زنان در جامعه جلوگیری کنند سقوط تولید ناخالص داخلی این کشور ۳ تا ۵ درصد نیز بیش از پیش بینی ارائه شده خواهد بود. درآمد سرانه کشور حدود ۳۰ درصد سقوط خواهد کرد و از حدود ۵۰۰ دلار در سال ۲۰۲۰ به ۳۵۰ دلار در ۲۰۲۲ کاهش خواهد یافت. کسری بودجه کشور دو برابر خواهد شد.

واردات این کشور در سال ۲۰۲۱ حدود ۳,۲ میلیارد دلار خواهد بود که نسبت به سال پیش از آن ۵۰ درصد کاهش یافته است. کاهش ۵۰ درصدی واردات بر مصرف مواد غذایی و انرژی تأثیرات منفی جدی خواهد داشت. میزان سرمایه‌گذاری در این کشور از ۳ میلیارد دلار به یک میلیارد دلار در سال آینده کاهش خواهد یافت و در سال‌های پس از آن به زیر یک میلیارد دلار افت خواهد کرد. نرخ بیکاری در میان جمعیت مردان این کشور از ۱۵,۲ درصد در سال ۲۰۱۹ به ۲۹ درصد در سال ۲۰۲۲ افزایش خواهد یافت.

سازمان ملل نهادی است که در همه سال‌های جنگ در افغانستان حضور میدانی داشته است، اطلاعات وسیعی از این کشور در اختیار دارد و به طور منظم در مورد آن گزارش‌هایی را منتشر می‌کند. این گزارش سازمان را باید فراتر از یک کار تحقیقاتی در نظر گرفت.

تصویری که این گزارش از آینده اقتصاد افغانستان ترسیم می‌کند برای بخش خصوصی ایران هشدار دهنده است. زوال اقتصاد افغانستان به معنای از دست رفتن یکی از بازارهای کلیدی ایران در محیط همسایگی است. توجه به واقعیات در حال تغییر در این کشور اهمیت دارد. افغانستان مانند گذشته بازاری قابل توجه و در دسترس برای بخش خصوصی ایران نخواهد بود.